TOSHKENT 1966-YILGI ZILZILA DAVRIDA: HALOKAT, QUTQARUV ISHLARI VA XALQ BIRDAMLIGI

Buranov Zafarjon Ergashboy o'g'li
E-mail: zafarbekboronov4434@gmail.com

Qabul qilindi: 30.09.2025
Ko‘rib chiqildi: 01.10.2025
Tasdiqlandi: 02.10.2025

Kalit so‘zlar:
Toshkent zilzilasi, 1966-yil, halokat, qutqaruv ishlari, xalq birdamligi, ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar, tarixiy tajriba.

Annotatsiya. 1966-yil 26-aprel kuni Toshkent shahrida sodir bo‘lgan kuchli zilzila nafaqat poytaxtning me’moriy qiyofasiga, balki butun respublika tarixiga chuqur ta’sir ko‘rsatdi. Halokat oqibatida minglab odamlar uy-joysiz qolgan, ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilma jiddiy zarar ko‘rgan edi. Shu bilan birga, zilzila davridagi qutqaruv ishlari, xalqaro yordam va xalq birdamligi o‘ziga xos tarixiy tajriba sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada zilzila oqibatlari, qutqaruv jarayonlari va turli xalqlar o‘rtasidagi do‘stlik hamda hamjihatlik masalalari manbashunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi.

Key words:
Tashkent earthquake, 1966, disaster, rescue operations, public solidarity, socio-economic consequences, historical experience.

Annotation. The earthquake that struck Tashkent on April 26, 1966, had a profound impact not only on the city’s architectural landscape but also on the broader history of the republic. Thousands of residents were left homeless, and the socio-economic infrastructure was severely damaged. At the same time, the rescue operations, international assistance, and popular solidarity in the aftermath of the disaster represent a unique historical experience. This article analyzes the consequences of the earthquake, the organization of rescue efforts, and the manifestations of friendship and unity among different peoples from a historiographical perspective.

Ключевые слова:
Ташкентское землетрясение, 1966 год, катастрофа, спасательные работы, народное единство, социально-экономические

Аннотация. Землетрясение, произошедшее 26 апреля 1966 года в Ташкенте, оказало значительное влияние не только на архитектурный облик столицы, но и на всю историю республики. В результате катастрофы тысячи людей остались без

последствия, исторический опыт.

жилья, а социально-экономическая инфраструктура получила серьёзные повреждения. В то же время спасательные работы, международная помощь и народное единство в условиях стихийного бедствия приобрели особое историческое значение. В данной статье рассматриваются последствия землетрясения, организация спасательных мероприятий, а также проявления дружбы и солидарности между народами в источниковедческом аспекте.

Kirish. 1966-yil 26-aprel kuni Toshkent shahrida sodir bo‘lgan kuchli zilzila O‘zbekiston tarixi sahifalarida eng og‘ir va fojeali voqealardan biri sifatida muhrlangan. Richter shkalasi bo‘yicha 8 ballga yaqin kuch bilan qayd etilgan tabiiy ofat natijasida shahar infratuzilmasi, turar joy fondi, sanoat korxonalari va ijtimoiy obyektlarning katta qismi vayron bo‘ldi. Minglab oila uy-joysiz qolib, yuzlab odamlar halok bo‘ldi va jarohatlandi. Bu halokat Toshkent shahrining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida keskin burilish yasab, keyingi o‘n yilliklardagi urbanizatsiya jarayonlariga ham kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Zilzila oqibatida yuzaga kelgan og‘ir sharoit xalqning birdamligi, o‘zaro yordam va hamjihatlik tamoyillarini amalda ko‘rsatib berdi. Mahalliy aholining mardona mehnati, butun ittifoq respublikalari va xalqaro hamjamiyatdan yuborilgan yordam tufayli Toshkent qisqa muddat ichida qayta tiklana boshladi. Shu jarayonlarda qutqaruv ishlari, vaqtinchalik yashash joylari tashkil etilishi, tibbiy yordam ko‘rsatilishi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash kabi masalalar muhim ahamiyat kasb etdi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, 1966-yilgi Toshkent zilzilasi nafaqat tabiiy ofat sifatida, balki xalq birdamligi, ijtimoiy-iqtisodiy hamkorlik va tarixiy tajriba nuqtayi nazaridan ham katta ilmiy ahamiyatga ega. Zilzila davridagi qutqaruv ishlari, xalqaro yordam va ijtimoiy birdamlikni manbashunoslik jihatidan o‘rganish bugungi kunda ham dolzarbdir. Bu voqea O‘zbekiston tarixida xalqning sinovli kunlarda qanday birdamlik ko‘rsatganining yorqin dalili sifatida qadrlanadi. 1966-yilgi Toshkent zilzilasi sodir bo‘lgan davr — shahar Sovet Ittifoqining yirik sanoat, ilm-fan va madaniyat markazlaridan biriga aylangan payt edi. Toshkent o‘zining strategik geografik joylashuvi, ko‘p millatli aholisi va Markaziy Osiyodagi siyosiy-ma’muriy mavqei bilan alohida ahamiyat kasb etardi. Shuning uchun ham tabiiy ofatning oqibatlari nafaqat O‘zbekiston SSR, balki butun Ittifoq miqyosida muhim masalaga aylandi. Zilzila Toshkent shahrining keyingi rivojlanishida ham muhim burilish yasadi. Qayta qurilish jarayonlarida me’moriy uslublar yangilandi, shaharning bosh rejasi tubdan qayta

ishlab chiqildi va zamonaviy shaharsozlik an'analari shakllana boshladi. Shu bois, mazkur voqeani nafaqat tabiiy ofat sifatida, balki Toshkentning modernizatsiya va yangilanish tarixidagi muhim bosqich sifatida ham ko'rib chiqish mumkin. Toshkent zilzilasi, bir tomondan, halokat va vayronagarchilik ramzi bo'lsa, ikkinchi tomondan, xalq birdamligi, qahramonlik va xalqaro hamkorlikning yorqin namunasidir. Ushbu holat voqeaning tarixiy ahamiyatini yanada oshiradi va uni chuqur ilmiy o'rganishni taqozo etadi

Adabiyotlar tahlili. 1966-yilgi Toshkent zilzilasi bo'yicha ilmiy adabiyotlar xilma-xil bo'lib, ularni bir necha asosiy yo'nalishga ajratish mumkin. Birinchi guruh adabiyotlar tabiiy ofatning geologik va seysmologik xususiyatlariga bag'ishlangan bo'lib, unda zilzilaning kuchi, epitsentr joylashuvi, seysmik xavf omillari va ularning ilmiy izohi yoritilgan [1]. Bu tadqiqotlar orqali Toshkentning seysmik hudud sifatidagi o'rni va kelgusida xavfsizlik choralarini belgilash imkoniyati yaratilgan. Ikkinchi guruh adabiyotlarda zilzilaning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari tahlil qilingan. Ayniqsa, uy-joylarning vayron bo'lishi, aholini vaqtinchalik ko'chirish, ishlab chiqarish korxonalarining to'xtab qolishi va aholining turmush tarzidagi keskin o'zgarishlar keng yoritilgan [2]. Bu tadqiqotlarda tabiiy ofatning jamiyat taraqqiyotiga ko'rsatgan kuchli ta'siri haqida muhim ilmiy ma'lumotlar mavjud. Uchinchi yo'nalishdagi adabiyotlar esa qutqaruv ishlari, xalqaro yordam va xalq birdamligi masalalarini o'z ichiga oladi. Bu manbalarda o'zbek xalqi bilan bir qatorda boshqa ittifoq respublikalari va xorijiy davlatlarning ko'rsatgan yordami tarixiy ahamiyat kasb etgani ta'kidlangan [3]. Ayniqsa, Toshkentni qayta qurishda turli millat vakillarining yelkama-yelka mehnat qilgani xalqaro birdamlikning yorqin namunasi sifatida ilmiy adabiyotlarda alohida o'rin tutadi. To'rtinchi guruh adabiyotlar esa Toshkent zilzilasining shaharsozlik va arxitektura rivojiga ta'sirini o'rgangan. Qayta qurilish jarayonida zamonaviy shahar loyihalarining ishlab chiqilishi, yangi turar joy massivlari va ijtimoiy infratuzilmaning shakllanishi haqida tadqiqotlar mavjud [4]. Bu adabiyotlarda zilzila oqibatida Toshkentning tarixiy qiyofasi o'zgarib, zamonaviy metropoliten shahar sifatida shakllanib borganligi alohida ta'kidlanadi. Umuman olganda, mavjud ilmiy manbalar Toshkent zilzilasi tarixini turli nuqtayi nazardan yoritadi. Biroq manbashunoslik tahlili shuni ko'rsatadiki, hali to'liq o'rganilmagan jihatlar mavjud bo'lib, xususan, oddiy aholining kundalik hayotiy tajribasi va xalq xotirasi asosidagi tadqiqotlar yanada kengaytirilishi lozim [5].

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda 1966-yil Toshkent zilzilasiga oid turli turdagi tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlar keng qamrovda o'rganildi. Avvalo, O'zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat Arxivi va O'zbekiston Fanlar akademiyasi fondlarida saqlanayotgan arxiv hujjatlari asosiy manba sifatida qo'llanildi. Bu hujjatlar tarkibida O'zbekiston SSR hukumat qarorlari, shahar qurilishi bo'yicha rejalar, favqulodda vaziyatlarda qabul qilingan chora-

tadbirlar hamda qutqaruv ishlarini muvofiqlashtirishga oid materiallar mavjud. Shuningdek, o‘sha davr matbuot nashrlari (“Pravda”, “Izvestiya”, “Toshkent haqiqati”, “Qizil O‘zbekiston”)da chop etilgan maqolalar o‘sha davr jamoatchilik fikrini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qildi. Tadqiqot jarayonida og‘zaki tarix (oral history) metodidan ham keng foydalanildi. Zilzila davrida hayot kechirgan guvohlar, qutqaruv ishlarida qatnashgan kishilar va ularning avlodlari bilan suhbatlar olib borildi. Bu yondashuv oddiy aholi xotirasida saqlanib qolgan tajribalarni qayd etish va rasmiy hujjatlardagi ma’lumotlarni solishtirish imkonini berdi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan e’lon qilingan hisobotlar ham o‘rganildi. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti va boshqa xalqaro institutlarning tabiiy ofat oqibatlarini yumshatish va tiklash jarayoniga oid hujjatlari tahlil qilindi. Bu hujjatlar Toshkent zilzilasi nafaqat mahalliy, balki xalqaro darajada ham katta rezonans tug‘dirganini ko‘rsatadi. Metodologik yondashuv sifatida tarixiy-taqqoslama va manbashunoslik tahlili usullaridan foydalanildi. Tarixiy-taqqoslama usuli yordamida Toshkent zilzilasi boshqa hududlarda sodir bo‘lgan seysmik ofatlar bilan qiyoslandi, manbashunoslik yondashuvi esa turli turdagi hujjatlar va materiallar o‘rtasidagi tafovutlarni aniqlash va ularni tizimlashtirish imkonini berdi. Shu bilan birga, ijtimoiy-tarixiy tahlil vositalari yordamida ofatning jamiyat hayotiga ta’siri, xalq birdamligi va ijtimoiy oqibatlar chuqur o‘rganildi.

1-jadval. 1966-yilgi Toshkent zilzilasining oqibatlari.

Oqibat turi	Tavsif	Ko‘lam / Ta’sir darajasi
Insoniy talofatlar	Zilzila tonggi vaqtda bo‘lgani uchun talofatlar nisbatan kam	~15 kishi halok, 200 dan ortiq jarohat
Uy-joylar vayron bo‘lishi	Minglab turar-joy binolari butunlay yoki qisman vayron bo‘lgan	80 mingdan ortiq oila uysiz qolgan
Infratuzilma ishdan chiqishi	Maktab, shifoxona, zavod va boshqa ijtimoiy ob’ektlar zarar ko‘rgan	2 000 dan ortiq bino shikastlangan
Iqtisodiy inqiroz	Sanoat faoliyati to‘xtab qolgan, qayta qurishga ulkan mablag‘ sarflangan	Bir necha milliard so‘m zarar
Shahar qiyofasidagi o‘zgarish	Yangi bosh reja ishlab chiqilib, zamonaviy me’morchilik joriy etildi	Toshkentning uzoq muddatli modernizatsiyasi

Jadvalda zilzilaning asosiy oqibatlari, ham qisqa muddatli yo‘qotishlar, ham uzoq muddatli shahar taraqqiyotidagi o‘zgarishlar jamlangan.

Tadqiqot muhokamasi. 1966-yil Toshkent zilzilasi tarixiy va ilmiy nuqtayi nazardan ko‘p qirrali voqea bo‘lib, uning oqibatlari nafaqat mahalliy, balki mintaqaviy hamda xalqaro darajada sezildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tabiiy ofatning bevosita vayronkor oqibatlari bilan bir qatorda, u jamiyat hayotida tub ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlarni ham yuzaga keltirdi. Birinchidan, zilzila Toshkent shahrining arxitektura va shaharsozlik tarixida muhim burilish yasadi. O‘sha davrdagi arxiv hujjatlaridan ko‘rinadiki, qayta qurilish jarayonida Moskva va boshqa ittifoq respublikalaridan kelgan me’mor va muhandislar faol ishtirok etgan. Natijada Toshkentning bosh rejasi qayta ishlab chiqildi va shahar zamonaviy infratuzilmalarga ega yangi megalopolisga aylandi. Bu jarayonni tadqiqotchilar Toshkentning “Sharqning eng yirik zamonaviy shahri”ga aylanishi sifatida baholaydilar. Ikkinchidan, qutqaruv ishlari va xalq birdamligi masalasi tadqiqotlarda alohida o‘rin egallaydi. Manbalar tahliliga ko‘ra, zilzila oqibatlarini bartaraf etishda nafaqat mahalliy aholi, balki butun Ittifoq respublikalari faol qatnashgan. Minglab quruvchilar, vrachlar, muhandislar va ko‘ngillilar Toshkentga yuborilib, vayron bo‘lgan uy-joylarni tiklash, aholiga tibbiy yordam ko‘rsatishda katta xizmat qilgan. Bu holat xalqlar do‘stligi va birdamligining amaliy namunasiga aylandi. Uchinchidan, zilzila oqibatida yuzaga kelgan ijtimoiy muammolar — uy-joysizlik, vaqtinchalik turar joylarda yashash, ishsizlik va psixologik inqirozlarni ham unutmaslik kerak. Matbuot materiallarida xalqning sabr-toqati, o‘zaro yordam va mehr-oqibat ko‘rsatganligi ta’kidlanadi. Shu jihatdan, Toshkent zilzilasi xalq xotirasida nafaqat fojea, balki birdamlik va birgalikda yengib o‘tish tajribasi sifatida muhrlangan. To‘rtinchidan, xalqaro darajada ham Toshkent zilzilasi katta rezonans uyg‘otgan. BMT va boshqa xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, shuningdek, chet el matbuotida chop etilgan maqolalar bu ofatning global e’tiborni tortganini ko‘rsatadi. Bu esa O‘zbekiston SSRni xalqaro maydonda ham tanitishga sabab bo‘ldi. Umuman olganda, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, Toshkent zilzilasi tarixiy tajriba sifatida uch asosiy jihatda ahamiyat kasb etadi: birinchidan, shaharsozlik va arxitektura taraqqiyotini yangi bosqichga olib chiqdi; ikkinchidan, xalq birdamligi va xalqaro yordamning kuchini namoyon etdi; uchinchidan, jamiyat ijtimoiy ongida birlik, hamjihatlik va sabr-toqat timsoliga aylandi.

2-jadval. Qutqaruv ishlari va xalq birdamligi.

Javob choralari turi	Tavsif	Misol / Natija
Favqulodda qutqaruv guruhi	Harbiylar, o‘t o‘chiruvchilar va shifokorlar tezkor qutqaruv ishlarini amalga oshirdi	Vayronalar ostidan odamlar qutqarildi

Javob choralari turi	Tavsif	Misol / Natija
Ittifoq birdamligi	Butun SSSR hududidan mutaxassislar va ishchilar jalb qilindi	Moskva, Leningrad, Kiyevdan muhandislar kelgan
Xalqaro yordam	Do‘stona davlatlar tomonidan moddiy va ma’naviy ko‘mak ko‘rsatildi	Ijtimoiy-siyosiy hamkorlik mustahkamlandi
Mahalliy aholining ishtiroki	Toshkent aholisi o‘z xohishi bilan qurilish va tozalash ishlarida qatnashdi	Mahalla brigadalari tuzilgan
Uzoq muddatli qurilish	SSSR hukumati rahbarligida keng ko‘lamli qayta qurilish amalga oshirildi	1970-yillarda Toshkent zamonaviy shahar sifatida tiklandi

Ushbu jadvalda qutqaruv ishlari va xalq birdamligining asosiy ko‘rinishlari, shuningdek, Sovet davridagi keng hamkorlik misollari keltirilgan.

Xulosa. 1966-yilgi Toshkent zilzilasi nafaqat tabiiy ofat sifatida, balki tarixiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarning muhim burilish nuqtasi sifatida ham o‘z o‘rniga ega. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, zilzila oqibatlari Toshkent shahrining urbanistik rivojlanishida yangi sahifa ochdi. Qayta qurilish jarayonida zamonaviy arxitektura va shaharsozlik yechimlari joriy qilinib, Toshkentning bugungi qiyofasi shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynadi. Bundan tashqari, ofat davrida yuzaga kelgan qiyinchiliklarga qaramay, xalqning birdamligi, o‘zaro yordam va hamjihatligi eng katta ijtimoiy dars bo‘ldi. Qutqaruv ishlari, boshqa ittifoq respublikalari hamda xalqaro hamjamiyat tomonidan ko‘rsatilgan yordam Toshkentning qisqa muddatda tiklanishida muhim omil bo‘ldi. Bu holat xalqlar do‘stligi va insoniy birdamlikning yorqin namunasi sifatida tarixda o‘rin oldi. Shuningdek, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, zilzila oqibatida ijtimoiy muammolar ham yuzaga kelgan bo‘lsa-da, xalqning sabr-toqati, psixologik barqarorligi va hamkorlik ruhining ustuvorligi tufayli bu muammolar asta-sekin yengib o‘tilgan. Shu bois Toshkent zilzilasi bugungi kunda ham ijtimoiy birdamlik, chidamlilik va xalqaro hamkorlikning tarixiy timsoli sifatida qadrlanadi. Umuman olganda, 1966-yilgi Toshkent zilzilasini o‘rganish tarixiy tajriba sifatida nafaqat o‘tmish saboqlarini eslash, balki kelajak avlodlar uchun ham ijtimoiy birlik va hamkorlikning qanchalik muhimligini anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Abidov, Sh. Toshkent zilzilasi tarixi va oqibatlari. – Toshkent: Fan, 1996.

2. Karimov, I. O‘zbekiston mustaqillik yo‘lida. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997.
3. Rahimov, A. Toshkent shahrining urbanistik rivojlanishi (1966–1990). – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2005.
4. Rustamov, M. O‘zbekiston tabiiy ofatlar tarixida Toshkent zilzilasining o‘rni. – Toshkent: Sharq, 2010.
5. Azizxo‘jayev, A. O‘zbekiston xalqlarining birdamligi va hamjihatlik tarixi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2014.
6. McCauley, M. The Soviet Union and Central Asia: The Tsarist and Soviet Legacies. – London: Routledge, 2016.
7. Сидельников, А. Ташкентское землетрясение 1966 года: хроника событий. – Москва: Наука, 1980.
8. World Bank Report. Disaster Risk Management in Central Asia. – Washington D.C.: World Bank